

Participace dětí a mládeže

Pojem participace

Participace je „odpovědná účast zainteresovaných na pravomoci rozhodovat o své přítomnosti a budoucnosti“.¹ Participace je neustálý proces učení demokracii, který umožňuje svobodnou diskusi, při níž zůstávají otevřené různé varianty řešení. Pojem *participace* souvisí s pojmem *demokratizace*. Dá se říci, že participace je subjektivní stránkou demokratizace, což platí zejména tehdy, když chápeme demokracii nejen jako politický princip, nýbrž jako *způsob (sou)žití*, tedy jako obecný strukturální znak demokratické společnosti. S tímto chápáním demokracie je ovšem v rozporu praxe některých politiků, kteří počítají s tím, že v podstatě apatičtí voliči delegují svoji možnost participovat na politickém vývoji na problematickou politickou „elitu“ vzájemně si konkurujících politických stran.²

Dnes již existuje celá řada nejrůznějších více či méně širokých definic participace. Anglický pojem *participation* má v češtině ekvivalent *participace* nebo také *účast* či *zapojení* a vyjadřuje proces sdíleného rozhodování v záležitostech, které mají vliv na život jedince a společnost, v níž žije (srov. Lansdown, 2001, Treseder, 1997). Ve spojení se školou se pak participací žáků zpravidla rozumí *aktivní účast žáků v procesu výuky a v procesech rozhodování o záležitostech školního života, které se jich bezprostředně týkají*, tj. např. rozhodování o cílech a obsahu vzdělávání a o pravidlech života školy (srov. Treseder, 1997, Průcha, Mareš, Walterová, 2001). Flutterová a Rudducková (2004) dále konstatují, že pojem participace žáků implikuje také *jejich členství ve školní komunitě, v níž jsou oceňovanými a respektovanými partnery*.³

Pokud je cílem i prostředkem *výchovy demokratického občana* „každodenní demokracie“, tj. maximální spoluúčast zainteresovaných na rozhodnutích, které se jich týkají, je třeba pěstovat kulturu participace už od dětství ve všech socializačních systémech, od těch prvotních (rodina, mateřská škola), přes všechny stupně škol a školských zařízení, až po sociální služby, podniky a spolky.

3. Participace v pedagogice

K demokracii neoddělitelně patří participace a to nejen participace politická v podobě volebního práva, ale také občanská, jež je důležitým prvkem přispívajícím k integraci společnosti. Předpokladem pro uskutečňování participace se stala zejména Všeobecná deklarace lidských práv, jež byla vyhlášena 10. prosince 1948 Valným shromážděním OSN. Protože do problematiky lidských práv patří také problematika práv dětí, byla Valným shromážděním OSN v New Yorku dne 20. listopadu 1959 přijata Deklarace práv dítěte. Cílem Deklarace práv dítěte bylo, „*aby děti mohly prožít šťastné dětství, užívat práv a svobod zde uvedených ku prospěchu vlastnímu i prospěchu společnosti*“ (Deklarace práv dítěte [online]). Deklarace práv dítěte se stala základem pro vznik Úmluvy o právech dítěte, jež byla vyhlášena 20. listopadu 1989 a vstoupila v platnost dne 2. září 1990. Česká republika (tehdejší ČSFR) ratifikovala tuto deklaraci a ta 6. února 1991 vstoupila v platnost. Dnes je součástí právního řádu ČR pod číslem zákona 104/1991 Sb. Smluvní státy se v Úmluvě zavazují umožnit dítěti vyjadřovat se k záležitostem, které se ho týkají, uznávají právo svobodného projevu, zavazují se k vytvoření takových podmínek, v nichž bude dětem poskytnuta výchova, která bude přípravou na zodpovědný život ve svobodné společnosti. Dále mluví o vytvoření

¹ Tamtéž, 215

² Tamtéž, 216n

³ Srov. VIDLÁKOVÁ, Jitka. *Co znamená, když se řekne participace žáků*. On-line verze: <http://www.rvp.cz/clanek/679/1673>; Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2007.

takových podmínek, v nichž se děti mohou účastnit na kulturním a uměleckém životě společnosti, na oddechové činnosti a využívání volného času. V Úmluvě byl dán také podnět ke vzniku Výboru pro práva dítěte, jehož úkolem je zjišťovat, zda a jak jsou závazky z Úmluvy vyplývající plněny smluvními stranami (srov. Sdělení, č. 104/1991 Sb.).

Při úvahách o participaci dětí a mládeže musíme ovšem vzít v úvahu různě vysokou schopnost participace na základě vývojových stupňů dětí, a to jak z hlediska věku, tak z hlediska individuálních schopností. Proto jeden z významných autorů úvah o participaci dětí a mládeže Richard Schröder tvrdí:

„Participace neznamena „pustit děti k moci“ anebo „předat dětem velení“. Participace znamená sdílet rozhodnutí, které se týkají vlastního života a života společenství, a společně nalézat řešení problémů. Přitom nejsou děti kreativnější, demokratičtější nebo otevřenější než dospělí. Jsou jenom jiné, a z tohoto důvodu vnášejí do rozhodovacích procesů nové aspekty a perspektivy.“⁴

Myšlenka zapojení žáků do rozhodování o věcech, které se jich týkají, vychází především ze dvou významných požadavků kladených na současnou školu:

1. aby škola byla institucí, v níž jsou uplatňovány demokratické principy;
2. aby ze školy vycházeli zodpovědní občané, vědomí svých práv a povinností.

S tím úzce souvisí i snaha vzbudit zájem mladé generace o dění kolem sebe a schopnost aktivně se spolupodílet na rozhodování o věcech veřejných. Jedním z prostředků, který má napomoci dosažení obou naznačených požadavků, je právě podpora zapojení žáků do procesů spolurozhodování ve škole (srov. např. Bílá, 2002, Revidovaná, 2004, u nás Koncepce, 2003, Národní, 2001).

V praxi se ovšem ukazuje, že tradiční názor, který podceňuje schopnost dítěte kvalifikovaně se vyslovit k otázkám vlastního života, stále ještě přetrvává. Hnutí za práva dítěte bylo navíc zatíženo určitými nedostatky, na něž jeho kritici právem poukazovali (např. důraz na práva dětí a podcenění zodpovědnosti). Mnozí autoři proto konstatovali, že mladí lidé by se měli nejprve naučit zodpovědnosti, až poté by měli mít možnost plně uplatnit svá práva. Navzdory naznačené setrvačnosti v náhledu na dítě jako na závislého jedinice na rodině a škole, myšlenky o nutnosti naslouchat mu a učinit ho spolutvůrcem rozhodnutí v záležitostech, které se ho týkají, přežily a byly dále rozvíjeny.

Modely, stupně a formy participace

V teoretickém diskursu o participaci můžeme rozlišovat mezi *směry, formami a stupni participace*. Kromě směrů, stupňů a forem participace můžeme participaci dělit podle řady dalších kritérií, jako je třeba *kritérium závaznosti* (nezávazná participace, spočívající spíše ve vzájemné informovanosti rozhodujících a účastníků, a závazná participace, při níž je rozhodovací pravomoc vedoucích omezena ve prospěch práva účastníků participovat na rozhodování) nebo *kritérium trvalosti* (trvalá a příležitostná participace) nebo podle zaměření, organizační formy a cílů (budování kolektivní protiváhy současné moci / institucionalizovaná participace / vzájemná pomoc v rámci skupiny), případně podle toho, zda se na rozhodování účastní přímo ti, kterých se rozhodnutí jedná nebo jejich zástupci (přímá a nepřímá participace).⁵ Pokud jde o participaci dětí a mládeže je vhodné se držet zásady, aby participace byla pokud možno přímá.

⁴ SCHRÖDER, Richard. *Kinder reden mit! Beteiligung an Politik, Stadtplanung und –gestaltung*. Wienheim; Basel 1995, 14, cit. dle Stange/Tiemann, *Alltagsdemokratie und Partizipation*, s. 219

⁵ Srov. Stange/Tiemann, *Alltagsdemokratie und Partizipation*, s. 217-219

4.1. Směry participace

V participaci můžeme vnímat dva základní směry participace – participace „zdola“ a „shora“.⁶ „Participace zdola“ vychází z naslouchání hlasu žáků, přičemž participace žáků představuje až následný proces. Zjednodušeně vyjádřeno - nejprve naslouchejme podnětům žáků k záležitostem školního života, které se jich týkají, a pak na základě toho vytvořme podmínky pro jejich aktivní účast, ať už formální, tj. např. žákovské samosprávy, či neformální. Pro „participaci shora“ je naopak příznačné, že nejprve jsou ve škole vytvořeny podmínky pro participaci žáků, většinou v podobě zastupitelských těles (např. žákovská samospráva), jejichž prostřednictvím se mohou žáci vyslovovat. Zjednodušeně řečeno - nejprve vytvořme společně se žáky zastupitelské orgány a pak s jejich podněty pracujme.

Graficky je možné ve zjednodušeném modelu oba směry zobrazit takto:

Obr. č. 1. Model „participace zdola“

Obr. č. 2. Model „participace shora“

⁶ Podle VIDLÁKOVÁ, Jitka. *Podoby žákovské participace*. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2007. Dostupné na: On-line verze: <http://www.rvp.cz/clanek/229/1675> a podle dalšího příspěvku autorky *Jak podporovat participaci žáků*. Vydáno v rámci stejného projektu, dostupné na: <http://www.rvp.cz/clanek/229/1676>

Výzkumy zaměřené na zjišťování reálného stavu participace žáků ve škole ukazují, že v praxi se častěji setkáme s druhou tendencí (Výchova, 2006).

Oba uvedené způsoby mohou mít pro školy i jejich žáky svůj smysl. Oba procesy lze také ve své podstatě považovat za komplementární, neboť sledují shodný cíl - dosáhnout většího a aktivnějšího zapojení žáků do záležitostí školního života. Vždy proto záleží na podmínkách a situaci v každé konkrétní škole, jaký model se zde uplatní. Postupy přitom nemusejí být nutně izolované, ale mohou být úspěšně rozvíjeny i paralelně.

Naslouchání – začátek a východisko „participace zdola“

Podle VIDLÁKOVÁ, Jitka. *Proč naslouchat žákům a podporovat jejich participaci na životě školy*. On-line verze: On-line verze: <http://www.rvp.cz/clanek/229/1674>; Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2007.

Nahlédneme-li do současné, zejména pak zahraniční literatury věnující se nejrůznějším formám a podobám žákovské participace, setkáme se na mnoha místech se slovním spojením *pupil/student voice*, v češtině hlas žáků/studentů. Jedná se o relativně nový pojem odkazující na *individuální či kolektivní iniciativy žáků, při nichž mohou vyjádřit své názory a postoje k záležitostem školního života s očekáváním, že jim bude někdo naslouchat* (Roberts, Nash, 2006). U jednotlivých autorů lze však nalézt různé definice tohoto pojmu, jež se od sebe liší především šíří toho, co jednotliví autoři pod pojem hlas žáků řadí. Např. podle Rogerse (2005) *hlas žáků* představuje možnost žáků vyjádřit své názory a činit rozhodnutí vztahující se k plánování, průběhu a evaluaci svého učení. V pojetí Harpera (2000) podobně *hlas žáků* představuje možnost žáků ovlivnit jejich učení, jmenovitě jeho koncepci, program, kontexty a principy.

Jinými slovy, někteří autoři pod slovním spojením *hlas žáků* rozumí spíše názory a postoje, jimž by měli učitelé a vedení školy naslouchat a dále s nimi pracovat (např. Roberts, Nash, 2006), zatímco jiní chápou tento hlas širěji, jako pojem, který v sobě zahrnuje i konzultování a skutečný vliv žáků (např. Rogers, 2005).

Demokracii se nejlépe učí v demokratickém prostředí, kde je podporována participace a kde mohou být názory vyjádřeny a diskutovány otevřeně, kde je svoboda projevu pro žáky i učitele. Vhodné prostředí je proto tím hlavním stavebním kamenem pro efektivní učení se o demokracii a lidských právech (Starkey, 1991, cit. in Harber, 1997). To jsou myšlenky, které rozhodně nejsou nové. Původní koncept demokratické školy bývá již tradičně spojován se jménem Američana J. Deweye a jeho známou knihou *Demokracie a výchova* (Dewey, 1932).

Stupně participace

Vzhledem k tomu, že se participace postupně stává jakýmsi módním heslem, je užitečné stanovit kritéria, která nám umožní rozeznat skutečnou participaci, tzn. způsob zapojení účastníků nejen na samotných programech, ale také na jejich plánování a hodnocení, od falešné participace, kde účastníci pouze realizují představy vedoucích, aniž mění podstatu nebo formu programů.

Užitečným nástrojem k rozpoznání úrovně participace je osmistupňový "žebříček participace" (*the ladder of participation*) R. Harta.⁷ Hart přitom vychází z modelu S. Arnsteinové, která

⁷ Srov. Hart, R. A.: *Children's Participation. The theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. London: Earthscan Publications, 1997, cit. dle Podle VIDLÁKOVÁ,

v r. 1969 popsala osm stupňů účasti občanů USA v procesech veřejného plánování.⁸ Jednotlivé stupně jsou seřazeny podle náročnosti a míry zapojení žáků do rozhodování. Skutečná participace podle Harta začíná ale až od čtvrté příčky, zatímco v prvních třech převládá spíše pasivní účast. Proto se někdy první tři stupně participace označují jako *falešná participace*.

Na základě dostupné literatury (Vidláková, Šturma, Stange/Tiemann) jsem se pokusil o jednoduchou formulaci stupňů participace, které by byly aplikované na situaci výchovy ve volném čase. Přitom používám jako označení vychovatelů slovo vedoucí (leader) a pro označení dětí a mladých lidí slovo účastníci (participants). V následujícím přehledu jsem osm stupňů rozdělil na čtyři úrovně participace – falešná a skutečná participace, samospráva a spolupráce účastníků s vedoucími. Pro lepší pochopení uvádím anglické názvy, a to buď v původním znění anebo přizpůsobené (místo *adults* uvádím *leaders* a místo *pupils participatnts*).

Přehled stupňů participace dle Harta, na výchovu dětí a mládeže ve volném čase upravil M.K.

Falešná participace

1. **Manipulace** (manipulation) – účastníci jsou pasivními recipienty rozhodnutí vedoucích. Často nerozumí důvodům, které rozhodnutí předcházely. Jde tedy spíše o uplatnění zájmů vedoucích než zájmů účastníků. To platí i tehdy, když se jich vedoucí formálně ptají, co by účastníci chtěli dělat.
2. **Dekorace** (decoration) – účastníci se aktivně podílejí na programu, který připravili vedoucí, přitom však program nijak je nemění a jejich informovanost je pouze částečná.
3. **Tokenismus** = formální participace (tokenism) – účastníci nebo jejich zástupci se sice neúčastní jenom na realizaci programu, ale jsou přítomni i při jeho přípravě. Jejich přítomnost je však pouze formální. Program ve skutečnosti zůstává plně v režii dospělých.

Skutečná participace

4. **Informovaná účast** (assigned but informed) – uvědomělá participace účastníků na programu. Účastníci chápou celý program, jednotlivé aktivity i jejich smysl. Vedoucí jsou iniciátoři, kteří nakonec sami o programu rozhodují, ale přitom vyslechnou a respektují názory účastníků.
5. **Konzultace** (consulted and informed) – o programu rozhodují vedoucí až na základě konzultace s účastníky, přičemž jejich názory nejen vyslechnou, ale také zohlední.
6. **Účast na rozhodování řízená vedoucími** (leaders-initiated, shared decisions with participants) – účastníci se podílejí na rozhodování v oblastech předem vymezených

Jitka. Podoby žákovské participace. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2007. Dostupné na: On-line verze: <http://www.rvp.cz/clanek/229/1675> a dle ŠTURMA, Jaroslav. Osm úrovní participace dětí jako jejich základního práva. In JANIŠ, Kamil; ŠTURMA, Jaroslav (eds.)Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě. Sborník z pracovního semináře konaného 21. 4. 1999. Hradec Králové : Gaudeamus 1999, s. 75-76, ve srovnání s STANGE, Waldemar; TIEMANN, Dieter. Alltagsdemokratie und Partizipation: Kinder vertreten ihre Interessen in Kindertagesstätte, Schule, Jugendarbeit und Kommune, 217n. In GLINKA, Hans-Jürgen; NEUBERGER, Christa; SCHORN, Christine et al. *Kulturelle und politische Partizipation von Kindern*. Interessenvertretung und Kulturarbeit für und durch Kinder. Opladen : Leske + Budrich 1999, 212-331.

⁸ Barber, T. - Naulty, M.: *Your Place or Mine?: A Research study Exploring Young People's Participation in Community Planning*. Dundee: University of Dundee, 2005, cit. dle Vidlákové.

vedoucími. Názory účastníků jsou nejen zohledňovány, ale účastníci se podílejí i na rozhodování.

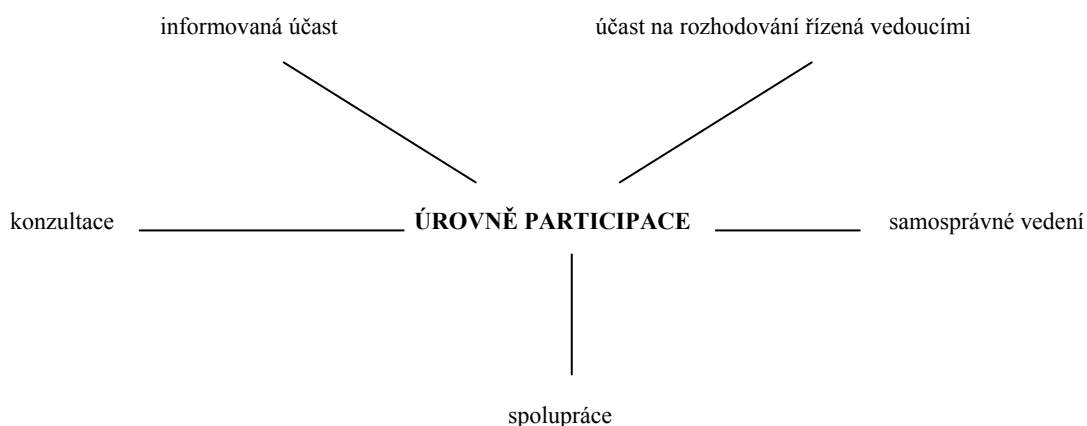
Samospráva

7. **Samosprávné vedení** (participants-initiated and directed) – iniciátory a organizátory programu jsou sami mladí lidé, kteří jej sami organizují (zpravidla) po vzoru dospělých. Na tomto stupni hrají dospělí pouze podpůrnou roli.

Spolupráce

8. **Vedoucí jsou pozváni k účasti na rozhodování** (participants-initiated, shared decision with leaders) – fungující participace účastníků, v jejímž rámci je dospělým nabídnuta možnost spoluúčasti a spolurozhodování.

Jestliže Hartův model nám umožňuje odstupňované hodnocení úrovně zapojení mladých lidí na rozhodovacích procesech, anglický autor P. Treseder, který ve svém modelu na Harta navazuje, nabízí pohled na stejnou problematiku spíše z hlediska úlohy vedoucího (příp. učitele) a vedení organizace (školy). Zabývá se ovšem pouze participací na úrovni skutečné participace, samosprávy a spolupráce (dle Hartova modelu stupni 4-8). Protože se neorientuje tolik na hodnocení míry participace, ale spíše na způsob její podpory ze strany vedoucích, není jeho model uspořádaný hierarchicky (nemluví o stupních), ale spíše kruhově:⁹

Prakticky považují za užitečné zpracovat analýzu fungování jednotlivých občanských sdružení mládeže a školských zařízení pro děti a mládež, jakož i ostatních institucí pracujících s dětmi a mládeží, která by byla zaměřena právě na participaci dětí a mládeže. K tomu se dá použít právě Hartova stupnice.

Formy participace

V současnosti se hovoří o různých formách participace, tzn. o způsobech, jak se participaci učit, jak ji realizovat a jak zvyšovat její úroveň. Stange a Tiemann rozlišují sedm forem participace: reprezentativní, otevřená, příležitostná, projektová, každodenní, mediální a volební.¹⁰ Kromě těchto autorů existují také další dělení forem participace, např. podle Dürra,

⁹ Srov. Treseder, P.: *Empowering Children and Young People: Training manual*. London: Save the Children Fund, 1997, cit. dle Vidlákové

¹⁰ Tyto formy jsou i s příklady vysvětleny v citované stati Stange/Tiemann, *Alltagsdemokratie und Partizipation*, s. 245-257; některé v uvedené stati ještě dále rozpracovány.

který rozlišuje pět forem participace ve škole: formální participace, otevřená participace, participace za účelem řešení problému, projektová participace a simulovaná participace.

My však budeme vycházet od Stangeho a Tiemanna, ale protože mediální participace označuje spíše zvláštní prostředek participace (médií) než zvláštní formu a jelikož volební participace zahrnuje pouze jednu speciální situaci občana-voliče, budeme se v dalším textu zabývat pouze rozlišením mezi následujícími formami participace:

- participace reprezentativní a otevřená
- participace příležitostná a každodenní
- participace na projektu

První dvojice pojmů od sebe odlišuje participaci, při níž mohou účastníci ovlivnit rozhodování přímo, od participace, kde rozhodují nepřímo, skrze své reprezentanty. Při *otevřené participaci* se rozhodování mohou účastnit buď všichni členové nějaké skupiny (členové místní organizace, obyvatelé internátu atd.) anebo ti, kteří se sami rozhodnou zúčastnit se (fóra mládeže, veřejné diskuse).

Otevřená participace funguje buď na principu „členské schůze“ či setkání pokud možno kompletní skupiny, které se rozhodování týká, anebo na principu fóra, kam může přijít nebo se přihlásit každý zájemce. Shromáždění, kde se předpokládá účast většiny těch, kterých se rozhodování týká (valná hromada občanského sdružení, shromáždění akademické obce, setkání všech obyvatel internátu atp.), jsou buď pravidelná anebo vynucená určitou situací. Mohou se realizovat jenom tehdy, když není skupina příliš velká. Na rozdíl od „plenárních shromáždění“ se forma fóra osvědčuje tehdy, když chceme, aby alespoň někdy z velmi široké skupiny (populace) vyjádřil svůj názor k otázkám, které se budou rozhodovat. To se může týkat rovněž grémií dospělých, na které jsou pozvány děti, ovšem bez nějakého mandátu, tj. beztoho, že by někoho zastupovaly.

Naproti tomu u *reprezentativní participace* platí, že se členové skupiny nebo části populace účastní na rozhodování skrze své zástupce, tedy nepřímo. O reprezentativní formě participace mluvíme tehdy, když se jednotlivec (účastník) nezúčastní jednání o spolurozhodování osobně, ale prostřednictvím svého zástupce (delegáta), který je obvykle volen. Do této skupiny patří školní parlamenty nebo institut zástupců (předsedů) školních tříd, jakož i jiné zastupitelské orgány dětí a mládeže ve školských zařízeních a na úrovni obce, regionu nebo na úrovni celostátní. Další reprezentativní formou participace je zastupování členů jednotlivých organizací (spolků, občanských sdružení) jejich vedoucími či delegáty na širším fóru, např. zastupování zájmu členů oddílu skautů na sněmu organizace Junák. Někdy se ovšem jedná také o zastupování zájmů dětí v grémiích, která tvoří převážně dospělí. Jde třeba o zastupování zájmu mladých sportovců ve sportovních klubech nebo zájmu mladých věřících ve farnostech atp.

Obě formy mají svoje výhody a nevýhody. Výhodou otevřené participace je jednak určitá menší formálnost – snadno se rozhodování může zúčastnit prakticky každý člen skupiny, o níž se jedná, což je výhodné zejména tehdy, když se musí řešit nějaký konkrétní problém. Nevýhodou je, že výsledek jednání může být až příliš závislý na tom, kdo se zrovna jednání zúčastnil. Není tedy zaručena rovnoprávná účast všech při rozhodování. Rozhodnutí ovlivní ti, kdo mají čas a přinesou přesvědčivé argumenty. Ti, kdo zrovna nemohou přijít nebo se neumí prosadit, jsou znevýhodněni. Reprezentativní participace má zásadní nevýhodu právě v určité komplikovanosti jednání a v závislosti na volebních procesech (včetně předvolební kampaně). Její výhodou je zachování práva všech, že se mohou – i když jen skrze zástupce – vyjádřit, to znamená, že by měla být spravedlivější. Kromě toho je grémium sestavené ze zástupců schopné se častěji scházet a pracovat operativně.

Další dvojice forem je participace příležitostná a každodenní. *Příležitostná participace* se realizuje v souvislosti s řešením konkrétního problému. Naproti tomu *každodenní participace* je projevem trvalého úsilí o participaci v organizaci nebo zařízení. Zatímco příležitostná

participace předpokládá zájem vedoucích zapojit do řešení problému členy skupiny, které se tento problém dotýká, u každodenní participace se jedná o vědomé vytváření určité komunikační kultury – jedná se o záměrnou výchovu k demokracii.

Pokud mluvíme o příležitostném zapojení, jedná se buď o začátek postupného zapojování účastníků do rozhodování anebo o zapojení v rámci rozsáhlejšího projektu. Příležitostné zapojení se může dít buď formou *sběru informací ze strany dospělých* (např. dotazníky, rozhovory, veřejná slyšení dětí a mladých lidí, ankety, možnosti vyjádřit svá přání a stížnosti) nebo naopak *zprostředkování informací dětem*, ať už se to děje z iniciativy dospělých nebo dětí. Mezi příležitostné zapojení také počítáme *jednorázové akce*, jako třeba demonstrace nebo petice, a tzv. symbolickou participaci, při níž může zástupce dětí vyjádřit jejich postoje, ale přitom nemá žádnou další pravomoc. Každodenní participaci budeme věnovat zvláštní kapitolu, protože ji považujeme za nejdůležitější formu – v rámci pedagogiky volného času.

Poslední zvláště vyčleněnou skupinou je *participace na projektech*. Jedná se o poměrně častou formu participace, která je zaměřena na dosažení konkrétního výsledku, a je tedy jasně časově ohraničená a většinou pečlivě připravená. Participace dětí a mladých lidí je tím intenzivnější, čím víc se jich téma projektu skutečně dotýká. Míra participace ovšem také záleží na tom, jak a kdy jsou k participaci přizváni. Projektové participaci formou tzv. projektové spirály věnuji zvláštní kapitolu. Také projektovou participaci můžeme realizovat různými způsoby, jako je například sestavení trvalé pracovní skupiny anebo formou různých workshopů zaměřených na řešení problémů v rámci projektu. Sbírat názory můžeme také formou běžného moderovaného rozhovoru ve skupině nebo brainstormingu.

Každodenní participace

Tam, kde vedení organizace zve běžně k participaci ty, kterých se rozhodování dotýká, mluvíme o každodenní participaci. Jedná se o určitou formu demokratického vedení, které se netýká pouze zásadních záležitostí, ale realizuje se prakticky při každém rozhodování. Tím se vytváří v organizaci demokratická (participativní) kultura, jejímž základním předpokladem je „kultura naslouchání“, tzn. trvalá ochota a zájem vychovatelů vyslechnout a vzít vážně názory a postoje dětí. Po stránce formální můžeme používat jak zaběhnutých forem (např. každý v kroužku se k problému vyjádří), tak i forem nových (hry). Mezi důležité formy každodenní participace patří spontánní rozhovory s dětmi na chodbě, na hřišti atp.

Za zvlášť výhodné prostředí ke každodenní participaci můžeme považovat občanská sdružení dětí a mládeže, které obvykle již mají ve stanovách i v praxi zakotvenou demokratickou strukturu. Stačí této struktury efektivně využít. Pro efektivní využití struktur k participaci je rozhodující postoj dospělých, kteří někdy v praxi nedoceňují význam participace (jednodušší přece je rozhodnout si všechno předem a sám). Někdy se jedná dokonce o strach (přehnaný pocit zodpovědnosti), který dospělým nedovoluje umožnit dětem vlastní rozhodování v těch věcech, kde by to bylo namístě.

Každodenní participaci můžeme považovat za nejúčinnější formu participativní pedagogiky (obdobně jako u pedagogiky volného času používáme tento název jako označení *výchovy skrze participaci (a) k participaci*). Je to také forma, kterou můžeme asi nejlépe uplatnit v rámci pedagogiky volného času. Tato participace se totiž děje zpravidla spontánně a neformálně: ve středisku mládeže se plánují nějaké malé změny, a tak pedagogičtí pracovníci svolají účastníky a snaží se zjistit jejich názory, podobně tomu může být v obci, když se objeví potřeba řešit nějaký podnět ze strany mládeže nebo nedostatek, který pociťují mladí lidé, případně i náměty ze strany ostatních obyvatel. Skutečnost, že se každodenní participace týká aktuálních problémů, a proto nelze předem zcela naplánovat, neznamená, že se při ní nevyužijí ať už existující formální struktury nebo zvyky a zkušenosti s participací v minulosti. Naopak: právě tím, že k participaci dochází často a v běžných životních situacích (i když jakoby mimochodem), vytváříme participační kulturu a vychováváme k demokracii.

Nakonec můžeme uvést deset kritérií, které nám umožní rozpoznat, zda v organizaci panuje demokratická kultura participace anebo zda se k tomu organizace pouze (více či méně) blíží anebo se od tohoto ideálu dokonce vzdaluje.

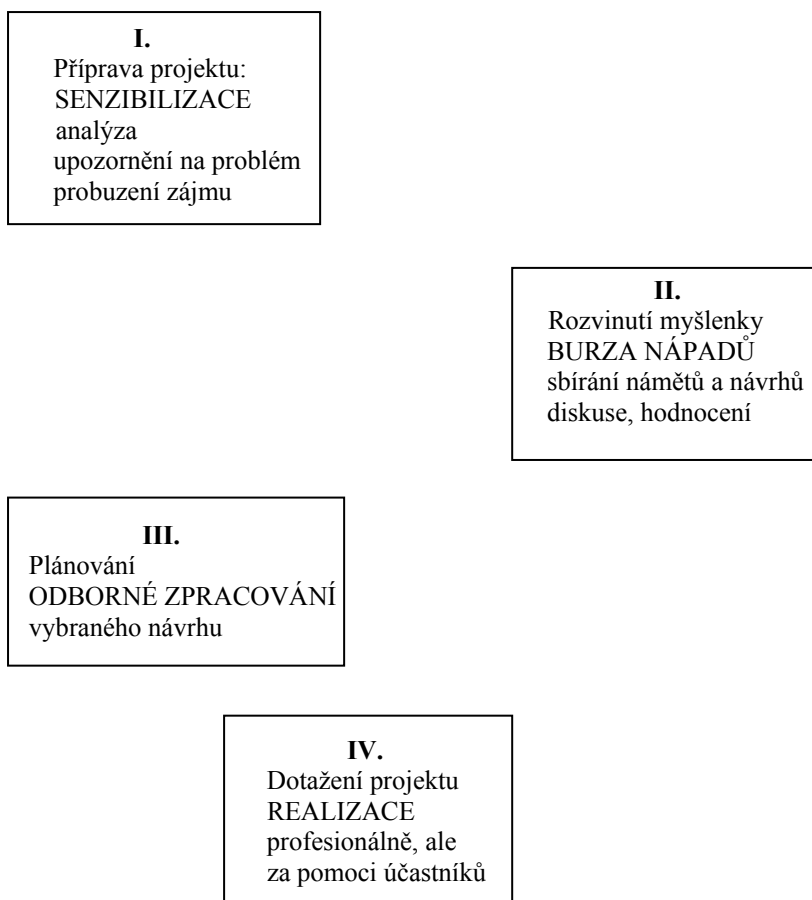
Kritéria jsou tato:

1. Zajištění doprovázení participačních procesů ze strany dospělých
2. Zabránění podcenění nebo přetížení schopnosti participace účastníků
3. Pomoc v rozvoji schopnosti participovat (např. vyjadřovat se k problémům)
4. Přehledná časová souvislost mezi vyjádřením dětí a realizací opatření
5. Participační techniky přiměřené věku a situaci účastníků
6. Reprezentativnost (z dětí na rozhodování participují buď všichni přímo nebo zástupci)
7. Ohled na specifické potřeby a přístupy chlapců a dívek
8. Vztahy s okolím (např. spolupráce s obcí)
9. Výchova k participaci od nejtělejšího dětství
10. Participace jako běžný přístup (nejen výjimka)

Participace na projektech

Jeden z modelů vyzkoušených v Německu je model tzv. *participační spirály*. Jedná se o proces, který má čtyři fáze: *senzibilizace, burza nápadů, plánování a realizace*.

Schéma: **Participační spirála**

Při tomto postupu jde o to, aby účastníci participovali na všech částech projektu. Hovoříme o spirále (omlouvám se, že se mi ji nepodařilo namalovat), protože se v rámci procesu vracíme „za jednací stůl“, stále znovu dochází k participaci, ale vždy na nové úrovni. První (základní) úroveň je účast na uvažování o tom, zda by nebylo vhodné řešit určitý problém, něco udělat, něco vybudovat.

Příklad: v obci přibylo mladých lidí, kteří jezdí na skateboardech, ale nemají žádné veřejně přístupné hřiště vybavené rampami; zdá se, že by se myšlenka vybudovat takové hřiště mohla zalíbit jak dětem (budou mít, kde cvičit), tak dospělým (nebudou rušit jinde, bude to prevence).

V této první fázi se jedná o SENZIBILIZACI. Cílem je, aby co nejširší okruh lidí začal vnímat (být senzitivní = citlivý pro) problém, který jsme objevili a na základě analýzy situace (průzkumu) si prověřili, že je třeba ho řešit. V této fázi chceme dosáhnout toho, aby i ostatní objevili tento problém a řekli si: *musíme s tím něco udělat*.

Výchozí aktivitou senzibilizace je tedy *analýza situace*, která vede k pojmenování aktuálního problému, který je třeba řešit. Dalším krokem je *upozornit zainteresované* (v našem případě mládež), *ale i širší veřejnost na tento problém, a tak probudit touhu tento problém řešit*.

V této fázi se používá různých forem dotazování, ale i setkávání zainteresovaných s iniciátory a s veřejností, a to jak přímo, tak skrze média.

Příklad: iniciátoři si udělali namátkový průzkum, z kterého vyšlo, že mezi mladými lidmi ve stáří 13-18 let je nezanedbatelná skupina lidí, kterým chybí hřiště s rampami na skejtvání. Proto shromáždili potenciální zájemce o vybudování hřiště (mládež) a spolu s nimi zahájili kampaň (v místních médiích) za vybudování hřiště. Na základě této kampaně získali příslib finanční podpory od úřadů a od sponzorů. Mladí lidé začali pomalu věřit, že se jejich přání splní.

Cílem druhé fáze je, aby mladí lidé přinesli své NÁMĚTY a NÁPADY, jak řešit daný problém. V této fázi je možné použít všech možných technik sběru nápadů, od brainstormingu až po prezentaci hotových vizí nebo výrobu modelů navrhovaných řešení. K tomu je možné použít také pravidelně konaných schůzí a setkání.

Příklad: svolala se schůzka, na které se mladí lidé dohodli na základních parametrech hřiště, pak byla vyhlášena soutěž o nejlepší návrh hřiště. Z předložených návrhů byl vybrán ten, který vyhovoval požadavkům „zadavatelů“, což byla v tomto případě skupina budoucích uživatelů (za pomoci dospělých pedagogů).

V třetí fázi přechází projekt zčásti do rukou odborníků, kteří detailně připravují jeho realizaci. Ovšem i v této fázi je důležitá neustálá přítomnost „zadavatelů“ (zainteresovaných mladých lidí). V této fázi se totiž odehrávají definitivní rozhodnutí, a to jak po stránce odborné (jak přesně řešit daný problém), tak po stránce finanční a materiální (co k tomu potřebujeme), což má také svůj politický aspekt (získání podpory a povolení záměru). V této fázi je důležité vytvořit podmínky (strukturu) především pro kontakt odborníků, ale i politiků a sponzorů se zainteresovanými mladými lidmi.

Příklad: po vybrání nejlepších námětů, byla vytvořena pracovní skupina (kulatý stůl), v které se zapojil architekt, technici i mladí lidé. V této skupině byl vytvořen z dosavadních námětů konečný návrh, který byl projednán na stavebním úřadě a s pomocí úředníků stavebního

úřadu byly vyřešeny některé problémy (např. otázka hlučnosti). Poté byl proveden předběžný rozpočet, prováděcí projekt a podání (již předjednané) žádosti o dotaci na tento projekt.

Fáze realizace je sice někdy v rukou odborníků (firmy). Přesto je řada projektů, kde se mladí lidé mohou účastnit, a to buď úplně (vybavení a vyzdobení místnosti) anebo aspoň částečně (pomoc při stavebních pracích nebo úklidu).

Příklad: uvedený příklad hřiště pro skateboardy se realizoval v letech 1995-1996 v německém městě Bad Oldesloe (popis průběhu je zde ovšem trochu zjednodušen a upraven). Zajímavé je, že mezi prvním impulsem k projektu a dokončením jeho realizace proběhl pouze jeden rok.